

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра східної та слов'янської філології

Курсова робота з арабської філології

на тему:

**ІДІОМИ СУЧАСНОЇ АРАБСЬКОЇ МОВИ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА
ФУНКЦІЙНІ АСПЕКТИ**

Студентки групи Пар 16-20

факультету сходознавства

денної форми навчання

Освітньої програми:

Арабська мова і література

та переклад, друга

східна мова, західноєвропейська мова

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.060 Східні мови

та літератури (переклад включно),

перша – арабська

Педоренко Анастасії Олександрівни

Науковий керівник:

ст. викладач В.Г. Кононенко

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДІОМИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ І ЗАРУБІЖНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....	5
1.1. Ідіома як фразеологічна одиниця. Ознаки ідіом і характеристика	5
1.2. Класифікація ідіом	7
1.3. Особливості дослідження ідіоматики вітчизняними та арабськими мовознавцями	9
1.4. Методика дослідження ідіом	12
Висновки до 1 розділу	16
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДІОМ В АРАБСЬКІЙ МОВІ.....	17
2.1. Структурно-семантичні особливості ідіом в арабській мові.....	17
2.2. Функційні особливості ідіом в арабській мові.....	23
Висновки до розділу 2	28
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Фразеологія – особлива галузь мовознавства, що вивчає стійкі словосполучення з ускладненою семантикою (Колоїз 2012, с. 15). Більш узагальнено фразеологію можна визначити як вивчення структури, значення та використання фразеологічних одиниць. Звісно, фразеології дають й інші визначення.

Фразеологія вивчає такі словосполучення (фразеологізми, фразеологічні одиниці, ідіоми), в яких значення всього словосполучення відрізняється від загальної сукупності значень слів, які є частиною фразеологічної одиниці. Також, існує класифікація фразеологічної одиниці як лексичної, відтворюваної двослівної або багатослівної групи слів, яка характеризується відносною синтаксичною та семантичною стійкістю, може бути пов'язана з ідіоматикою, може мати конотативне значення, та може мати виразну або посилюючу функцію (Соловець 2004).

Ретроспектива фразеологічних досліджень показує, що в працях багатьох учених (С. І. Величко (Величко 1996), О. М. Галинська (Галинська 2011), О. В. Дуденко (Дуденко 2002), О. П. Левченко (Левченко 2007)) було визначено фразеологію як самостійну лінгвістичну дисципліну, вказано на її відокремленість від синтаксису, лексикології і стилістики, у той час, як зарубіжні автори, навпаки, продовжували розглядати фразеологію в ракурсі інших дисциплін (загального мовознавства, лексикології, стилістики, лексикографії).

Стилістичне використання ідіоматичних одиниць – це природний, писемний спосіб для відображення образної думки. Існує чітка потреба у вивченні ідіом арабської мови, оскільки вони зберігають багатовіковий досвід народу та розвиток його культури. Стилістичне використання ідіоматичних виразів не є порушенням, а становить цілеспрямований вибір.

Мета дослідження: визначення лінгвокомунікативних закономірностей функціонування ідіом в сучасній арабській мові.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Розглянути поняття ідіоматики крізь призму фахових досліджень;

2. Проаналізувати сучасні підходи до вивчення ідіом в арабському мовознавстві;

3. Охарактеризувати основні аспекти вивчення ідіоматики в українському мовознавстві;

4. Визначити лінгвістичні та комунікативні особливості арабської ідіоматики;

5. Обґрунтувати функційність арабських ідіоматичних одиниць.

Об'єкт дослідження: ідіоми арабської мови.

Предмет дослідження: лінгвокомунікативний аспект функціонування ідіом арабської мови.

Методи дослідження. Методика дослідження має комплексний характер, який полягає у використанні різних методів та прийомів, що зумовлено метою і конкретними завданнями. Загальнонаукові методи аналізу та синтезу були використані для опрацювання наявних знань із фразеологічної проблематики. Індуктивний метод дозволяв робити необхідні узагальнення та висновки на основі наявного емпіричного матеріалу. Класифікаційний і типологічний аналіз використовувалися для впорядкування й цілісного представлення опрацьованого матеріалу у вигляді класифікацій.

Матеріали дослідження –

Практичне значення пропонованого дослідження полягає в можливості використання його результатів і запропонованих методів практичного аналізу на практичних заняттях з інтерпретації тексту, на семінарах з практики перекладу, порівняльної стилістики.

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДІОМИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ І ЗАРУБІЖНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Ідіома як фразеологічна одиниця. Ознаки ідіом і характеристика

З. Г. Коцюба подає лише два визначення ідіоматики: 1) сукупність ідіом певної мови; 2) розділ мовознавства, який вивчає ідіоматичний склад мови (Коцюба 2012, с. 75). Виходячи з першого значення слова «ідіоматика», варто зазначити, що його прийнято використовувати в широкому і вузькому розумінні. До ідіоматики в широкому розумінні належать ідіоми, ідіоматичні сполучення і стійкі фрази (наприклад, прислів'я, крилаті вирази, фрази-привітання тощо, які нерідко виходять за межі словосполучень, тобто є реченнями). У вузькому розумінні – це лише ідіоми та стійкі сполучення слів, функціонально співвідносні зі словом як номінативною одиницею мови. Слідом за більшістю лінгвістів, ми схилиємося до широкого розуміння терміну «ідіоматика».

І. М. Тепляков тлумачить ідіоматику як «науку про ідіоматичні одиниці, тобто про стійкі сполучення слів з ускладненою семантикою, які не утворюються за структурно-семантичними моделями змінних сполучень, що їх утворюють» (Тепляков 2010, с. 397).

Не можна залишити поза увагою сам термін «ідіом», який, будучи предметом ідіоматики як науки, є об'єктом нашого дослідження. Існують декілька термінів (ідіоматична одиниця, ідіом, фразема, ідіома, ідіоматичний зворот, стійке словосполучення та ін.), які здебільшого позначають одне і те ж поняття. Як правило, поняття «ідіоматична одиниця» та «ідіом» тотожні, проте можуть і розрізнятися (переважно це залежить від класифікації ідіоматичних одиниць).

У нашому дослідженні, дотримуючись широкого розуміння обсягу ідіоматики, вживаємо терміни «ідіоматична одиниця» і «ідіом» як синоніми (далі – ФО), маючи на увазі лексико-граматичну єдність двох і більше нарізнооформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, які, маючи цілісне значення, відтворюються у мові за традицією, автоматично.

Співвідношення понять «ідіом» і «слово» належить до «класичних» питань ідіоматики як науки та стосується як питання власне ідіоматики (обсяг ідіоматики, ідіоматичне значення у його протиставленні до лексичного і т. д.), так і питань, що виходять за її межі (маємо на увазі співвідношення «ідіоматика» – «лексикологія») (Коцюба 2012, с. 76). Н. М. Семененко розрізняє два підходи для розв'язання цієї проблеми: принцип тотожності (ідіоматична одиниця розглядається як еквівалент слова) та відмінності (співвідношення ідіому і слова) (Семененко 2005, с. 203).

Ідіоматична одиниця і слово мають чимало спільних ознак: за своєю природою вони є двобічними одиницями мови (оскільки мають план вираження і план змісту), характеризуються однаковою функціональною природою (оскільки виступають у ролі членів речення, причому функціональна природа ідіоматичних одиниць залежить від їхнього лексико-граматичного значення). І ідіоми, і слова слугують для позначення явищ реальної дійсності і постійно розвиваються (у лексичному і ідіоматичному складах завжди наявні архаїзми та неологізми). Ідіоматичному складу характерні системні зв'язки, ідентичні слову: синонімічні, антонімічні, омонімічні. Ідіомам, як і словам, властива однозначність (моносемія) і багатозначність (полісемія), а ідіоматичне значення, як і лексичне, може бути простим і складним (Величко 1996, с. 19).

Спільною рисою ідіоматичної одиниці і слова є семантична цілісність, глобальність значення. А. К. Мойсієнко вважає семантичну цілісність і відтворюваність ідіому основними ознаками еквівалентності його слову (Мойсієнко 2011, с. 117).

Л. В. Савченко також вказує на семантичну еквівалентність ідіоматичної одиниці й слова: «Групі ідіоматичних зворотів, рівнозначних слову або словосполученню, притаманне значення, у всіх відношеннях аналогічне лексичному значенню слова» (Савченко 2013, с. 19).

Деякі з дослідників уналежнюють ідіом і слово до одного рівня – лексичного або лексико-ідіоматичного (Колоїз 2012, с. 57), що і визначає їх спільність та еквівалентність, проте співвіднесення цих одиниць до одного рівня має досить суперечливий характер.

Ще однією характерною рисою, притаманною як ідіомам, так і словам є їх відтворюваність у мові в готовому вигляді, а не утворення заново (на відміну, наприклад, від вільних комбінацій слів).

Отже, ідіом і слово мають низку спільних рис. Власне, ідіоматика виникла з теорії еквівалентності ідіоматичної одиниці слову (Мараховська 1998, с. 11).

1.2. Класифікація ідіом

Поряд зі спільними характеристиками, ідіоми і слова мають численні відмінності та істотно різняться між собою. Ідіоматичні одиниці є сполученнями слів, що дає змогу говорити про їхню нарізнооформленість. Іншими словами, ідіоми побудовані зі слів за певними граматичними моделями та принципами вільних словосполучень і речень. Оскільки слова побудовані за словотвірними моделями за допомогою морфем та основ, то їм характерна цільнооформленість. Хоч ідіоматичним одиницям притаманна стабільність компонентів загалом, проте на характер їхньої структури можуть впливати такі чинники, як: перестановка, додавання (експансія), заміна (субституція), дистантне розміщення компонентів, контамінація ідіоматичних одиниць і т. д.

Ще однією істотною відмінністю між ідіомом і словом є їх належність до різних мовних рівнів, щоправда, такої думки дотримуються не всі, однак більш поширеним є твердження, що ідіоматична одиниця порівняно зі словом – це одиниця, безумовно, вищого мовного рівня (Мілевська 2001, с. 18).

Одним із важливих питань у взаємовідношенні понять «ідіом» і «слово», як зазначалося вище, є, власне кажучи, проблема ідіоматичного значення, яка належить до однієї з найскладніших, оскільки входить у загальну проблему значення лексичних одиниць.

Виходячи з тлумачення терміна «ідіоматична одиниця» як «лексикограматична єдність двох і більше нарізнооформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, які, маючи цілісне значення, відтворюються у мові за традицією, автоматично» (див. вище), яке ми взяли за основу в нашому дослідженні, очевидним є факт спорідненості ідіому зі словосполученням. Ідіом як і

словосполучення і здебільшого речення складається з двох і більше слівкомпонентів. Щоправда, така спорідненість є далеко не абсолютною, зважаючи на ширшу палітру ознак і більш глибоку структуру ідіоматичної одиниці, на відміну від словосполучення чи речення. Важливим індикатором відмінності ідіому від словосполучення і речення є його природа і природа компонентів, що входять до його складу, яка досить складна і суперечлива.

Ідіоматичні одиниці є похідними від словосполучень і речень, про що свідчить їхня структура. Першочергово вони існували у формі вільних сполучень (ідіоматичних прототипів), проте в процесі фразеологізації набули ширших характеристик.

Ідіоматичні одиниці є передусім стійкими словосполученнями. Це готові сполуки слів, які не створюються в мовленні подібно до вільних словосполучень, а функціонують в готовому вигляді. Компоненти ідіом, як правило, втрачають власне значення, а семантика ідіоматичної одиниці не є сумою значень її слів-компонентів. Структура ідіому досить стала, тому вона важче піддається перестановці слів.

У вільному словосполученні та реченні семантику формує сума значень слів-складників, слова легко можна замінити чи переставити, у склад словосполучення чи речення можна додати інші лексеми або змінювати наявні. Ідіоматична одиниця може входити у структуру речення і, на відміну від вільного словосполучення, завжди виступає одним членом.

Для ідіом характерні цілісність, метафоричність чи метонімічність, емотивність, образність, вмотивованість, дериваційність значення, нарізнооформленість, стійкість, ідіоматичність. Незважаючи на багато спільних рис із словом, словосполученням та реченням, ФО є окремим мовним феноменом, якому притаманні емоційно-експресивна забарвленість, оцінка та стилістично-функціональний аспект.

Під структурою ідіоматичних одиниць будемо розуміти синтаксичні властивості окремих слів як частин мови, тобто правила їхньої сполучуваності з іншими словами у ідіоматичних одиницях.

Ідіоматична одиниця має схожість зі словом та словосполученням за такими ознаками:

1. Відтворюється як готова значеннева одиниця.
2. Має сталу структуру.
3. Вступає в синонімічні зв'язки зі словами.
4. Виконує синтаксичні функції у реченні (Левченко 2007, с. 19).

Ідіоматичні одиниці відрізняються від вільних груп слів семантично і структурно:

1) вони передають єдину концепцію, а їх значення ідіоматичне, тобто не є лише сукупністю значень їх компонентів;

2) вони характеризуються структурною незмінністю (жодне слово не може бути замінено будь-яким компонентом ідіоматичної одиниці, не руйнуючи його сенсу, наприклад, *to rain cats and dogs* – лити як з відра (про дощ);

3) вони не створюються під час мовлення, а використовуються як готові одиниці. На відміну від слова, ідіоматичну одиницю можна розділити на окремо структуровані елементи і синтаксично трансформувати.

1.3. Особливості дослідження ідіоматики вітчизняними та арабськими мовознавцями

Незважаючи на те, що сучасна українська ідіоматика і фольклористика відносять до ідіом низку різнорідних явищ фольклорної природи (прислів'я, приказки, загадки, прикмети, побажання, примовки і т.ін.), що формують у межах конкретної лінгвокультури систему, науковці, звертаючись до ідіом, явища, що зараховуються до ідіоматичного фонду, подають відокремлено. Так, звертаючись до когнітивно-дискурсивного аналізу ідіом, дослідники нерідко виділяють різновиди ідіоматичного дискурсу: дискурс прикмет, приказок тощо (Колоїз 2012, с. 17).

Також у межах ідіоматичної системи (фонду, простору, картини світу, дискурсу) науковцями можуть об'єднуватися генетично однорідні явища, наприклад, прислів'я та приказки. До системотвірних ознак різних «мікродискурсів», що входять до ідіоматичного дискурсу, на думку С. І. Величко, також можна віднести

клішованість, стійкість, семантичну автономність ідіом. Перелічені характеристики зазвичай асоціюються з ідіомами і є облігаторними стосовно більшості малих фольклорних форм (Величко 1996, с. 25).

Сучасна лінгвістика під «ідіоматичним дискурсом» розуміє, з одного боку, всю сукупність різнорідних одиниць, які належать до кола ідіоматичних явищ, виходячи з наявності набору інтегральних ознак. З іншого боку, наявна традиція відносити цей термін до прислівного фонду та його одиниць як самостійного явища, що складається з ряду розрізнених підмножин, об'єднаних на підставі парадигматичних, синтагматичних, семантичних та логічних зв'язків (Коцюба 2012, с. 76).

На думку О. В. Дуденко, слід говорити про дискурсивний простір, який формується різними типами дискурсів, і ідіоматичний не є серед них винятком. За її словами, «ідіоматичний дискурс може досліджуватися і як результат, і як процес комунікації, що здійснюється з тими чи іншими функціями у тій чи іншій формації» (Дуденко 2002, с. 14).

До аналізу ідіоматичного дискурсу О. М. Галинська підходить із позицій загальної теорії дискурсу, в якій останній розуміється як процес вербалізації мовної діяльності в комунікативній ситуації, наслідком якої є породжений текст. За висновком О. М. Галинської, дослідження ідіом, «занурених у життя», забезпечує можливість виявлення та систематизації набору «вербальних та невербальних елементів того чи іншого ідіоматичного мікродискурсу, його комунікативних показників» (Галинська 2011, с. 74).

Відповідно до поглядів Л. М. Кожуховської, ідіоматичний дискурс постає і як «сукупність прислівних міні-текстів, об'єднаних спільною темою», і як «комунікативна взаємодія, в якій використовується ідіом, під яким розуміється «комунікативна подія, комунікативний акт, в якому використовується одиниця, яка має прототипічну діалогічну структуру, тобто діалогову взаємодію, але може мати експліцитно й монологічну форму висловлювання (текст)» (Кожуховська 2010, с. 194).

Також науковці зазначають, що провідними характеристиками ідіоматичного дискурсу виступають цілісність, відкритість, зв'язність і загальновідомість, оскільки

одиниці даного типу дискурсу містять загальні для всього лінгвокультурного співтовариства уявлення про організацію життєдіяльності в конкретному соціумі.

При зверненні до ідіоматичного дискурсу, що формується прислів'ями, визначальне значення має складна комунікативна природа цього типу дискурсу, що розглядається в аспекті функціонування та врахування позамовних факторів, що впливають на його відтворення, сприйняття та декодування, що виділяє ідіоматичний дискурс серед інших типів дискурсу. Крім того, особливості ідіоматичного дискурсу детермінуються ключовими рисами його одиниць, наприклад, прецедентним характером прислів'їв, їх здатністю використовуватися в готовому вигляді та викликати стійкі асоціації при вживанні та декодуванні; узагальненою часовою та адресною спрямованістю, поліфункціональністю, використанням сполучувального методу на рівні мовної діяльності, коли активно експлуатуються вже наявні та конвенційно закріплені у свідомості носіїв мови одиниці. Сукупність перелічених характеристик не лише сприяє виділенню лінгвістами особливого типу дискурсу – ідіоматичного, а й визначає набір його змістовних і структурних конститuentів, які мають ряд інтегральних ознак, виходячи з яких, є можливим їх об'єднання в межах єдиної системи (Коцюба 2012, с. 75).

На нашу думку, аналіз комунікативного функціонування ідіом підтверджує, що йдеться саме про самостійний тип дискурсу, відмінний від інших, виділення якого базується на сукупності мовних та фольклорних характеристик його конститuentів, на їх здатності поєднувати мовне та мовленнєве, фольклорне та художнє, виявляти асоціативне та стереотипне. Наявність певних характеристик одиниці детермінує її приналежність до множини або у нашому випадку до ідіоматичного дискурсу. Це і є ідіоматичні ознаки чи ідіоматичні маркери.

Стосовно прислів'їв до таких ознак належать: структура закінченого речення, дидактичність, фольклорне походження, прецедентність, часова та адресна узагальненість, експресивність (побудова на основі розмаїття, образний компонент, повтор різнорівневих елементів, ритмізація структури тощо), поліфункціональність, можливість оказіонального трансформування, а також безособовість лише на рівні фольклору, що призводить до закріплення узагальненості семантики лише на рівні

мови і поліфункційності лише на рівні контекстуального вживання, що є додатковим аргументом на користь розгляду прислів'їв у межах ідіоматичного дискурсу, враховує всі стадії формування та функціонування висловлювання. Аналіз семантики та структури ідіом також виявляє різні типи системних відносин (синонімія, антонімія, тематична єдність, квазісинонімія) між одиницями ідіоматичного дискурсу та доводить їхнє об'єднання в єдину систему – ідіоматичний дискурс.

1.4. Методика дослідження ідіом

У сучасному мовознавстві наукову картину світу, під якою слід розуміти загальноновизнані апробовані наукові досягнення в тій чи іншій галузі знання, прийнято протиставляти мовній картині світу, що є сформованим у свідомості носія мови і відображеним у його мовленні комплексом уявлень про світ. Цей взаємозв'язок інспірований процесом концептуалізації навколишньої дійсності.

При цьому слід зазначити, що незважаючи на те, що термін «мовна картина світу», який вперше згаданий в авторському рукописі Л. Вітгенштейна і був потрактований автором як втілене в мові світорозуміння певного народу, до кінця минулого століття вже активно закріпився у працях різноманітних лінгвістичних шкіл. Наразі відсутнє уніфіковане визначення даного поняття, відтак, можна говорити лише про етап становлення та формування його обсягу, змістовної бази та можливості застосування у сфері сучасних гуманітарних наук.

Поява перших картин світу збігається за часом із завершенням еволюційного етапу і сягає корінням міфологічної свідомості архаїчного суспільства, у якому формувалася первинна модель світорозуміння. Аж до кінця XIX ст., ознаменованого періодом розквіту природничо-наукового знання та натурфілософських теорій, робилися спроби опанування картиною світу крізь призму філософських досліджень. Проте феномен картини світу у сучасному його розумінні став предметом пильної уваги мовознавців лише протягом останніх десятиліть (Морараш 2011, с. 313).

М. Планк, як і Г. Герц, який уперше використав термін «картина світу», розуміли під цим словосполученням насамперед фізичну картину світу, в якій відображено реально чинні закони живої природи. При цьому Планк виділяв

практичну картину світу, що формується людиною на основі власного досвіду уявлень про навколишню дійсність.

Крім досліджень картини світу в руслі наукової парадигми, це поняття згодом стало предметом досліджень з культурології та лінгвістичної семіотики. Особливість концептуалізації світового простору з мовної точки зору полягає у характерному лінгвоорієнтованому розчленуванні навколишньої дійсності, функційність якого продиктована різницею у сприйнятті світу представниками різних народів. Як відомо, методика відокремлення значень, як і методика сприйняття та усвідомлення світових процесів мають у різних мовах суттєві відмінності. Ця ідея зародилася на основі вчення В. Гумбольдта про так звану внутрішню форму мови, згідно з якою кожен народ сприймає навколишню реальність через призму власної мови, що зрештою формує його «мовну свідомість» (Мараховська 1998, с. 14).

Теорія В. Гумбольдта стосовно впливу мовних норм на світосприйняття людини та її розумову діяльність мала безліч послідовників, серед яких були такі визначні мовознавці, як Г. Штейнталь, який уважав, що розвиток мислення індивіда формується під впливом чинників, інспірованих соціумом, або Д. Вітні, на думку якого кожній мові притаманні характерні суто для неї особливості, що виражаються у трансформації мисленнєвої діяльності, набутого досвіду та знання світу, сконцентрованих у межах мовної оболонки висловленої думки.

Подальший розвиток ідеї В. Гумбольдта набули серед представників американської школи лінгвістики, зокрема в теорії лінгвістичної відносності, сформульованій у 30-ті рр. минулого століття видатними американськими науковцями Е. Сепіром і Б. Ворфом, суть якої зводилася до того, що представники різних мовних спільнот по-різному сприймають навколишню дійсність. Світ постає перед людиною таким, яким вона бачить його крізь призму рідної мови. Саме мова формує свідомість і тип мислення людини, те, яким чином вона сприймає і пізнає навколишню дійсність. Явища природи не сприймаються людиною природним чином, а диктуються мовною системою (Мойсієнко 2011, с. 117).

Описана вище гіпотеза зазнавала критики з боку безлічі науковців, проте слід зазначити, що це була спроба впорядкувати мовне різноманіття крізь призму нових

лінгвістичних знань про навколишній простір. Соратнику Е. Сепіра Б. Ворфу вдалося зрештою максимально точно сформулювати принцип лінгвістичної відносності, згідно з яким «подібні фізичні явища дозволяють створити подібну картину всесвіту лише за подібності чи співвідносності мовних систем» (Мілевська 2001, с. 18). Інакше кажучи, гіпотеза Сепіра-Ворфа зводиться до постулату, згідно з яким мовна картина світу визначає цілісну картину світу кожного індивіда.

Не можна не відзначити, що численні лінгвістичні дослідження доводять незаперечний вплив рідної мови на процес пізнання світу її носіями. Проте автори теорії лінгвістичної відносності суттєво завищили першорядну роль мови у механізмі пізнання та освоєння світу.

Пізнавальна діяльність індивіда може здійснюватися не лише в мовному, але й у позамовному напрямку. Людина здатна сприймати і пізнавати навколишні предмети і явища, навіть якщо в її рідній мові відсутні лексичні одиниці, що номінують зазначені поняття (наприклад, нехарактерні для ареалу проживання індивіда явища природи, відтінки кольору, представники тваринного і рослинного світу). Подібні знання можуть бути засвоєні індивідом, абстрагованим від мовних форм.

Отже, можна дійти висновку стосовно того, що мова справляє лише частковий, а не всеосяжний вплив на пізнавальну діяльність людини, як це постулює принцип відносності Сепіра-Ворфа. В арсеналі будь-якого носія мови, крім вербальних, наявні й невербальні засоби концептуалізації навколишнього світу.

Згідно з думкою Б. Ворфа, наукова картина світу, разом із мовною, дозволяє здійснювати моделювання світового простору, будучи таким чином складовою «системи аналізу навколишнього світу» (Fairclough 2011, p. 81). Однак відмінність між ними полягає в тому, що наукова картина світу базується на наукових знаннях, тоді як мовна картина світу спирається на знання носіїв будь-якої мови. Таким чином, можна говорити про два типи свідомості – наукову і мовну.

Необхідно відзначити, що Б. Ворф зробив істотний внесок у розмежування понять наукової та мовної картин світу, виділивши їх характерні особливості. На думку науковця, мовні картини світу перевершують наукові з точки зору змісту, оскільки є давнішими, також вони відбивають сприйняття світу очима безлічі людей,

тобто є поліцентричними. Наукові картини світу, навпаки, молодші, менш інформативні та моноцентричні (Fairclough 2011, p, 81).

Беззаперечна переконаність Б. Ворфа у превалюванні мовних картин світу над науковими привела його до неправильного висновку про те, що саме лінгвістичне сприйняття світу, а зовсім не об'єктивні наукові факти стимулюють процес здобуття нових наукових знань. На його думку, номінативне визначення будь-якого предмета чи явища переважає його змістовну складову.

Ідеї Сепіра-Ворфа знайшли своє продовження, зокрема, у роботах Л. Вайсгербера, який також вважав, що сприйняття об'єктивної реальності повністю обумовлене мовною свідомістю, що зумовлює самосвідомість народу (Соловець 2004, с. 11).

У подальші роки вивченням внутрішньої форми мови займалася ціла низка науковців, таких як Ф. де Соссюр, який розробляв лінгвістичну концепцію специфіки та системного характеру мови; Й. Трір, автор теорії парадигматичного семантичного поля та компонентної семантики його одиниць; А. Вержбицька, що займалася дослідженнями з синтаксичної структури мови в руслі етнокультурного сприйняття навколишнього світу та ін.

Лише у ХХ ст. термін «картина світу» став предметом вивчення лінгвістів, які проводили свої дослідження з опорою на праці попередників (М. Планка, В. Гумбольдта, Е. Ейнштейна та ін.) та зробили суттєвий внесок у вивчення культурології та лінгвістичної семіотики. Сучасна лінгвістика бере за основу вивчення механізмів і специфічних характеристик концептуалізації світу за допомогою мови; проводяться дослідження засад концептуалізації світу представниками різних мовних груп. У межах семантичної науки наведено порівняльний опис семантичних полів, а також елементів мовних картин світу у різних мовах (Ю. Апресян, А. Вержбицька).

Слід зазначити, що вивчення мовної картини світу неможливе у відриві від цілого ряду антропоорієнтованих наук, таких як культурологія, міфологія, фольклор, психологія та ін., що дозволяють сукупно відобразити світогляд окремо взятого народу. Так, у середині минулого століття семіотика почала звертатися до питання

розуміння картини світу при дослідженні першорядних і другорядних систем моделювання мови, виходячи з розуміння того, що культура, як і всі її складові компоненти, як-от: поезія, проза, фольклор та ін., беруть активну участь у структуруванні, інакше кажучи, моделюванні світу людини (Тодорова 2018, с. 13).

Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані як на вивчення цілісної мовної картини світу, так і на вивчення властивих окремо взятій мові специфічних концептів, насамперед системотвірних моделей у мовній та культурній свідомості індивіда (різне сприйняття кольорів, символіки, жестів тощо у різних культурах).

Висновки до 1 розділу

Ідіоматичний дискурс є самостійним типом дискурсу, що характеризується цілісністю, системністю внутрішніх зв'язків, прецедентністю, інтенціональністю. Сутнісна складова ідіоматичного дискурсу визначається базовим розумінням дискурсу як комунікативної ситуації у всій повноті її здійснення, а також детермінується складним комунікативним потенціалом його одиниць, що розглядаються в аспекті функціонування та врахування позамовних факторів, що впливають на вибір, відтворення, сприйняття та декодування. Конституенти ідіоматичного дискурсу мають набір інтегральних характеристик: приналежність до фольклору, дидактичність, узагальнена часова та адресна спрямованість, поліфункціональність, стійкість, експресивність.

Для ідіом характерні цілісність, метафоричність чи метонімічність, емотивність, образність, вмотивованість, дериваційність значення, нарізнооформленість, стійкість, ідіоматичність. Незважаючи на багато спільних рис із словом, словосполученням та реченням, ідіоматична одиниця є окремим мовним феноменом, якому притаманні емоційно-експресивна забарвленість, оцінка та стилістично-функціональний аспект.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДІОМ В АРАБСЬКІЙ МОВІ

2.1. Структурно-семантичні особливості ідіом в арабській мові

Найбільш широким є відображення ідіоматичних одиниць арабської мови у священній книзі мусульман – Корані. Коран справляє величезний вплив на письмовий і усний варіанти арабської мови. Розглянемо приклади ідіоматичних виразів із Корану:

صرة نقيع – «насолода для очей» (букв. прохолода для очей);

رئيم جرأس – «пророк» (букв. світильник, що освітлює шлях);

لكم أحمه ل – «ганьбити, неславити кого-небудь» (букв. їсти м'ясо кого-небудь).

Якщо зіставити ідіоматичну одиницю класичної арабської мови з ідіоматичними одиницями сучасної арабської мови, то можна отримати конкретне враження стосовно розвитку ідіоматики арабської мови в цілому.

Протягом останнього часу були досягнуті певні висоти у зборі та обробці лексики й ідіоматики арабської літературної мови та діалектів, її систематизації та класифікації. Найповнішу класифікацію ідіом арабської мови, з точки зору її граматичної структури, можна зробити, базуючись на класифікації ідіоматичних одиниць, запропонованих В. Виноградовим. Граматичні структури ідіом сучасної арабської літературної мови можна розділити на іменні, ад'єктивні, адвербіальні й дієслівні.

1) Іменні ідіоми. Головним компонентом у цьому розряді є іменник. Іменні ідіоми позначають особу та предмет. Наприклад:

قرن الخصب – «ріг достатку» (Баранов 1989, с. 635);

أب جيب مخزوق – «транжира» (букв. «батько дірявої кишені») (Баранов 1989, с. 151);

حجر الزاوية – «наріжний камінь» (Баранов 1989, с. 157);

صمة وجه – «ганьба» (букв. «пляма на чолі») (Баранов 1989, с. 114);

صيدئيت – «суть справи» (Баранов 1989, с. 119) ;

У реченні іменні ідіоми можуть виконувати функції підмета (наприклад: هو عطوف) і прямого додатка.

2) Дієслівні ідіоми є найбільш продуктивними та найчисленнішими в сучасній арабській мові. Головним компонентом зазначеного розряду може бути як дієслово, так і дієприкметник.

Дієслівні ідіоми виконують провідну для дієслова семантичну функцію, позначаючи дію чи процес. Наприклад:

جفاء ذهب – «даремно згинути» (букв. «він пішов зіпсованим») (Баранов 1989, с. 277);

انفه حشر – «пхати свого носа» (не туди, куди потрібно) (Баранов 1989, с. 157);

لخرج الى المرضع – «відкласти справу в довгий ящик» (букв. «він поклав справу в дорожню торбинку») (Баранов 1989, с. 215);

هجنّ يبو – «виправдати довіру» (букв. «обілити чие-небудь обличчя») (Баранов 1989, с. 218).

3) Адвербіальні ідіоми використовуються в сучасній арабській мові на позначення якості, обставини дії або ступеня прояву ознаки, характеризують особу або предмет. Зазвичай у мовленні вони виконують функцію обставини. Адвербіальні ідіоми можуть виступати й у функції різноманітних обставин місця. Наприклад:

جنب الى جنب – «рука об руку» (Баранов 1989, с. 46);

الرياح أدرج – «(пустити щось) на вітер» (Баранов 1989, с. 250);

النف بجدع – «будь що (букв. «навіть якщо доведеться відрубати собі носа»)» (Баранов 1989, с. 120);

جرف – пливти за течією, коритися обставинам (Баранов 1989, с. 93).

4) Ад'єктивні ідіоми. Одиниці цієї групи ідіомів використовуються для вираження якісної характеристики особи (إنه يأكل ثريدًا صغيرًا ، ولن يؤدي ذبابة ، إنه في ذهنه وليس) або предмета (تعلق وتمتد ، تصطف مع الريح ، سوف تعلق أصابعك) (في هذا). Вони постають у якості прикметників та об'єднують значення якісної характеристики людини. Наприклад:

ثقل الدم – «неповороткий» (букв. «той, що має важку кров») (Баранов 1989, с. 108);

خفيف الرجل – «прудкий, швидкий» (букв. «той, що має легкі ноги») (Баранов 1989, с. 108);

دليف في الخف – «нечистий на руку» (букв. «із легкою рукою») (Баранов 1989, с. 108);

كالف بئاق – «далекоглядний» (букв. «той, що пронизує думкою») (Баранов 1989, с. 108);

ثابت القلب – «незламний» (букв. «із твердим серцем») (Баранов 1989, с. 108).

Ад'єктивні ідіоматичні сполуки іноді можуть мати форми ступенів порівняння, наприклад:

حاتم من اجود – «дуже щедрий» (букв. «щедріший, ніж Хатім») (Баранов 1989, с. 155).

Окремі ідіоматичні вирази сучасної арабської мови використовуються в суворо фіксованій граматичній формі. (Галинська 2011, с. 72).

Проблема класифікації ідіом арабської мови за їх лінгвокомунікативною ознакою упродовж багатьох років знаходиться в центрі уваги мовознавців. Фразеологія пропонує різні типи класифікацій ідіоматичного складу мови залежно від властивостей ідіом та методів дослідження. До ідіом деякі мовознавці відносять лише номінативні форми – словосполучення, а інші вважають доречними й комунікативні форми – крилаті вирази у формі речень. Проте правил щодо їх утворення не існує.

Розглянемо актуальні підходи до розгляду лінгвістичних та комунікативних особливостей арабської фразеології

Згідно з класифікацією, розробленою Л. О. Соловець, виділяють такі тематичні групи ідіом арабської мови:

1) ідіоматичні одиниці, що пов'язані з громадським побутом і звичаєвістю: الریح عبر الشوارع ، المتشبتاً بالكومة ، الحافة على المنزل та ін.;

2) ідіоматичні одиниці, що співвіднесені з концептами «сім'я», «сімейний побут», «родинна обрядовість»: من الجد-الجد-الجد ، موقد الأسرة ، الزواج ، القتال من الأسرة ، لا أحد ، زوجة أب ، سقف الأب ، مثل الأخ والأخت ، يولد في قميص ، يقطع السرة ، يذهب مع الصلاة ، إعداد المناشف ، لديك

، اسم، جيد ، مثل الفتاة المخطوبة ، عد بالمناشف ، اربط رأسك ، أعط قرعًا مخبوزًا ، اربط العالم ، ادوس قطعة القماش ،
та ін.; في ذكرى الروح ، قف على منشفة ، تذكر بكلمة طيبة

3) ідіоматичні одиниці, що віддзеркалюють основи народних знань: ، ليلا ونهارا ، واحد ، سنة بعد سنة ، مثل على ضوء الشمس ، منتصف الليل الغبي ، مع الديوك ، يوما بعد يوم ، قيس بأرش
та ін.; الحزم على عربة ، اسمع من فيرست ، قيس بالخطوات ، لا تتخلف عن الركب قدم ، قم بالقياس بمرفكك

4) ідіоматичні одиниці, в який відображені уявлення українців про світ
природи та важливі народно-календарні звичаї:

ليس كل يوم هو عيد الفصح (عيد الفصح) ، مثل الارتفاعات في السماء ، من الندى والماء ، لإعطاء التراتيل (عيد
الميلاد) ، من أجل الفرح ، أحضر العقق على الذيل (أربعون شهيدًا سيباستيان) ، ولم يكن القط دائمًا مزبدًا ، الوقواق
مقيد بالسلاسل (القديس بطرس وبولس) ليدوس الراس ت

5) фольклорні елементи в арабській фразеології: ، دحرج حجرًا على خطى غير محبوب ، حتى لعب مع حصان ، أحدث ضوضاء ، دحرج حلقة على خطى حلوة ، كسر الأيدي البيضاء ، ندى على
جديلة ، ندى على عيون بنية

6) етикетні мовні формули, традиційні в україномовній картині світу: لا تقال ، بغضب ، أعط كلمتك ، وليكن بعد ذلك ، في الوقت المناسب ، من الندى والماء ، اذهب بسلام ، بنعمتك
та ін.

В. Ужченко поділяє ідіоми на такі три підвиди: власне ідіоми, або ідіоми, ідіофразеоматизми та ідіоми неідіоматичного характеру. Такий розподіл ґрунтується на різних типах значення ідіом: від більш до менш ускладнених (Ужченко 2005, с. 105).

Класи ідіоматичних одиниць, за Н. Ю. Тодоровою, виділяються на основі функції ідіоматичних одиниць у процесі спілкування, яка визначається їх структурно-семантичними властивостями: 1) номінативні ідіоматичні одиниці; 2) номінативно-комунікативні ідіоматичні одиниці; 3) ідіоматичні одиниці ні номінативного, ні комунікативного характеру; 4) комунікативні ідіоматичні одиниці (Ужченко 2005, с. 105). У перший клас входять словосполучення, а також звороти з предикативною структурою: يرى الله الإنسان يفترض والله يعطي і частково предикативні структури типу يرى الله

Незалежно від своєї структури всі одиниці цього типу є позначенням позамовної сутності (предмета, явища, процесу тощо).

Другий клас представлений ідіоматичними зворотами, тобто дієслівними словосполученнями, що трансформуються в речення при вживанні дієслова в пасивному стані. Наприклад:

هز رأسك ، ابتعد عن المسار ، اتخذ الخطوة الأولى

До третього класу належать вигуківі словосполучення та невелика кількість вигуків з предикативною структурою. Це ідіоми, що служать для вираження почуттів і вольових спонукань. Вони не володіють ні номінативною, ні комунікативною функціями, але як стійкі утворення є елементами арабської мови. Прикладами вигуківих ідіоматичних одиниць можуть послужити ідіоми:

اقسم بالله !من أجل الله !يا إلهي يا إلهي
فتحت أمريكا ، حسناً ، تم تخمير

Ідіоматичні одиниці, що входять у четвертий клас, представлені будь-яким типом речень, за винятком номінативного і вигуківого. До комунікативних ідіоматичних одиниць належать приказки та прислів'я, структура яких аналогічна структурі речень. Наведемо приклади:

الطائر المبكر يأكل الدودة.
الله يساعد الذين يرحلون
الله يخفف الكثير من التعساء

Названі класи ідіоматичних одиниць поділяються на підкласи, які виділяються за ознакою замкнутості або незамкнутості структури ідіоматичної одиниці, тобто за ознакою варіативності або неваріативності компонентів ідіоматичних одиниць. Незамкнуті структури мають лексичні варіанти, що допускають нормативне вклинювання в свій склад змінних елементів, можуть трансформуватися в реченні і т.д. Замкнуті структури характеризуються відсутністю подібних можливостей, їм притаманні константні компоненти і константні залежності. Введення в класифікацію даного параметра спричиняє значне її ускладнення, оскільки ідіоми сучасної арабської мови виявляють велику різноманітність структурних типів і залежностей. Так, автором виділяються константна, константно-варіантна, константно-змінна, константно-варіантно-змінна і трансформаційна залежності компонентів і відповідно структурні типи ідіоматичних одиниць.

Поряд зі структурними параметрами Н. Ю. Тодорова вводить і семантичну наявність повного або часткового переосмислення і на цій підставі тип ідіоматичного значення: цілісне, розділово-цілісне, частково переосмислене, розділово-частково переосмислене. З урахуванням типу зв'язку і типу значення в межах підкласів виділяються розряди. Введення цього параметра ще більш ускладнює класифікацію, і в підсумку виходить, що класифікація, спрямована на систематизацію та охоплення всіх типів ідіоматичних одиниць сучасної арабської мови, виявляється дуже громіздкою, складною і неекономною. Нижче наведено опис найпростішого класу – класу III – вигукові ідіоматичні одиниці з цілісним значенням.

підклас А

ідіоми

Замкнуті вигукові ідіоматичні одиниці з цілісним значенням і константною залежністю компонентів (ідіоматичні одиниці з цілісним вигуковим значенням):

Структурні типи

1. Вигукові ідіоматичні одиниці, що складаються з одного іменного і одного службового слова:

هذا و ذاك!؛ كذا وكذا؛ لهذا السبب!؛ نعم نعم نعم!

2. Вигукові ідіоматичні одиниці, що складаються з іменних слів:

а) ідіоматичні одиниці, що складаються тільки із загальних назв:

!حزن !حزن

б) ідіоматичні одиниці, що складаються з власних назв:

يا الله! يا نبي!

3. Ідіоматичні одиниці, що складаються з іменних і службових слів:

الله معك! نعم بالتأكيد!

4. Ідіоматичні одиниці з предикативною структурою:

!رأسي المسكين

підклас Б

Незамкнуті вигукові ідіоматичні одиниці

Повністю переосмисленні вигукові ідіоматичні одиниці з константно-варіантною залежністю компонентів (ідіоматичні одиниці з розділово-цілісним вигуковим константно-варіантним значенням):

!عيني = عيني!

!حسنًا ، لم أفعل أبدًا = !حسنًا ، أنا أبدًا!

Інші класи, серед них особливо перший, набагато складніші за своєю будовою. Отже, різноформатний характер класифікації, запропонованої Н. Ю. Тодоровою, вступає в протиріччя з основними вимогами, що висуваються до будь-якої класифікації. Слід зазначити, що науковиця не виключає доцільності використання інших класифікацій і вважає, що таке складне явище, як фразеологія, не може бути повністю охоплене однією класифікацією.

Отже, ідіоми в арабському мовознавстві класифікуються залежно від ознаки. Основними диференційними ознаками класифікації арабських ідіоматичних одиниць є відтворюваність, стійкість, образність, сполучуваність лексем і сем, внутрішньоконпонентні зв'язки, сталість компонентного складу, семантичну цілісність, лексичну неподільність.

2.2. Функційні особливості ідіом в арабській мові

Одиниці лексичної системи можуть бути представлені не лише словами, але й особливого типу стійкими словосполученнями, які прийнято називати ідіоматичними зворотами або ідіомами. На відміну від вільних сполучень, ідіома має особливе значення, і в цьому ідіоматична одиниця наближається до слова, семантична природа якого є ідіоматичною.

Таким чином, в арабській мові ідіоми мають дві ознаки, що є спільними з характеристиками слова:

- а) номінативну функцію;
- б) ідіоматичність.

Ідіома відрізняється від слова лише відсутністю цілісної оформленості. Порівняємо в арабській мові слово – «قدمان», що має значення «дві стопи», та вільне словосполучення – «الرجل قدما» – «дві людські стопи», порівнявши останнє з дієслівною ідіомою «قدمين جر» – «ледве плентатися, волочити ноги» (букв. «тягнути дві стопи»).

Ідіоматичні одиниці нетермінологічного типу завжди мають смисловий або стилістичний синонім. Наприклад, ідіома 'النور بصراً' має значення «народитися» (букв. «побачити світ»).

Значення цієї ідіоми є образним, неконкретним та може вживатися відносно найрізноманітніших дій. Синонімічним, у певному сенсі, до цієї ідіоми є інший ідіоматичний вираз 'الدنيا الى جاء' – «народитися» – (букв.) «з'явитися (прийти) у світ».

Певна частина ідіоматичних одиниць, зазнаючи впливу процесу лексикалізації або термінологізації образних виразів, отримує конкретне значення. Наприклад: 'الهول بؤا' – «Сфінкс (великий Сфінкс) – (букв.) «Батько жаху». Ця ідіома слугує назвою конкретного історичного пам'ятника.

Формування таких одиниць відбувається не граматичним, а ідіоматичним шляхом. З цієї причини, серед ідіоматичних одиниць можна виділити ті, які мають конкретне значення і ті, що не мають такого і виступають як синонімічні знаменники лексичних одиниць.

Перші можна назвати ідіомами лексико-фразеологічного типу, другі ідіомами власне фразеологічного типу. Серед стійких словосполучень фразеологічного типу є різні допоміжні мовні кліше, фразеологічні штампи, які забезпечують лише «технічне» обслуговування мови. Тому, виходячи з семантичних та стилістичних особливостей арабської мови, а також зв'язків зі словниковим складом мови, весь ідіоматичний матеріал арабської мови можна поділити на три групи:

1. Ідіоми лексико-фразеологічного типу.
2. Ідіоми власне фразеологічного типу, які у мовленні є лише стилістичними знаменниками лексичних одиниць.
3. Стійкі фразеологічні формули, фразеологічні штампи.

До першої групи ідіом відносяться стійкі словосполучення, що являють собою лексикалізовані та певною мірою термінологізовані стійкі словосполучення. В основному вони відрізняються від лексикалізованих словосполучень звичайного типу тим, що вони утворюються не граматичним, а лексико-фразеологічним шляхом на основі образних виразів. Моделі ідіоматичних виразів лексико-фразеологічного типу

структурно збігаються з моделями вільних словосполучень, але семантичні зв'язки слів, що входять до них, не є однаковими.

Ідіоматичні вирази лексико-фразеологічного типу в арабській мові представлені іменами та дієсловами. Імена представляють невелику групу наукових термінів, географічних назв тощо, які утворюються за моделями лексикалізованих стійких словосполучень описового типу. Від останніх їх відрізняє те, що їх значення не мають ясно вираженого зв'язку зі значеннями складових слів. Це явище отримало назву неадитивності.

Зв'язки в ідіоматичних виразах лексико-фразеологічного типу в арабській мові встановлюються на основі певного образу:

- образи тварин: 'بؤا براقش' – «зяблик» – (букв.) «батько чижа»; 'اليقطان بؤا' – «півень» – (букв.) «батько того, хто не спить»;

- ботанічні терміни: 'النوم بؤا' – «мак» – (букв.) «батько сну»; 'توت رضىا' – «полуниця» – (букв.) «земляна шовковиця» та ін..

Втрачаючи внутрішню форму, арабські ідіоматичні вирази набувають вищого ступеня семантичної цілісності. Вони також дістають закриту семантичну структуру. Наприклад:

رواخا رىبغا عمل – «працювати за чотирьох» – (букв.) «він працював чотирма душами»;

تقّب تّحب آل جعل – «робити з мухи слона» – (букв.) «він робив (зробив) кожне зернятко куполом» (Баранов 1989, с. 152).

В організації семантичної структури ідіоматичних виразів компоненти відіграють неоднакову роль. Їхня смислова функційність зростає від сполучень до зрощень.

Розглянемо як приклад ідіоматичне зрощення: بالكلام خطم – «змусити замовкнути» – (букв.) «він надів намордник (вужду) на своє мовлення» (Баранов 1989, с. 227). Зазначений вираз можна наводити як класичний приклад неподільного ідіоматичного виразу. Тим не менш, зазначений зворот можна розчленувати як семантично, так і граматично.

Компонент *خطم* – «надягати вузду або намордник» може бути вичленований та осмислений у низці інших сполучень: *’بالحصان خطم* – «одягнути вузду на коня».

Семантична характеристика компонентів, визначення їх ваги в семантиці ідіоматичного звороту, інспірує необхідність всебічного вивчення ідіоматичних гнізд. Дослідження арабських ідіоматичних одиниць демонструють, що компоненти ідіом, що входять до складу великої кількості зворотів, наділені більш конкретною семантикою, ніж ті, що знаходять уживання в окремих або декількох ідіоматичних зворотах. Наприклад, ідіоми з компонентами-соматизмами *يد* – «рука», *نفا* – «ніс», *أتف* – «плече», *وجهه* – «лицо» – являють собою одну з найчисленніших груп: *وجهه في الدنيا* – «Його становище стало безвихідним». – (букв.) «Світ звузився в його обличчі» (Баранов 1989, с. 876); *الكشف حط* – «Тікати, показувати плечі». – (букв.) «Покласти плечі».

На прикладі розглянутих ідіом можна чітко уявити, наскільки різноманітними є за своєю семантикою й виразністю ідіоматичні одиниці сучасної арабської та української мови, що є надзвичайно складним явищем, вивчення якого вимагає своїх методів дослідження, а також використання даних інших наук – лексикології, граматики, стилістики, фонетики, історії мови, історії, філософії, логіки й країнознавства тощо. Для перекладу ідіом важливий ступінь їх семантичної спаяності та їх функції у тексті. Ці дві релевантні ознаки виявляються тісно пов'язаними між собою.

Часткові ідіоматичні еквіваленти можна розбити на три групи.

До першої групи належать ідіоми, що співпадають за значенням, стилістичним забарвленням та близькі за образністю, але такі, що мають розбіжності у лексичному складі:

обіцяти золоті гори – *ولأعد العجائب ، وعد القمر*;

в гостях добре, а вдома краще – *الشرق أو الغرب المنزل هو الأفضل*;

купити kota в мішку – *لشراء خنزير في كزة*;

перша ластівка – *أول نذير (علامة)*.

Деякі з цих зворотів перекладаються за допомогою антомічного перекладу, тобто заперечне значення передається перекладачем за допомогою стверджувальної

конструкції або, навпаки, позитивне значення передається за допомогою заперечної конструкції: курчат по осені рахують – لا تحسب دجاجاتك قبل أن تفقس.

До другої групи належать ідіоми, що співпадають за значенням, образністю, лексичним складом та стилістичним забарвленням, але відрізняється за якимись формальними ознаками, наприклад, за числом та порядком слів, наприклад:

грати комусь на руку – للعب لصالح شخص ما (тут розбіжність у числі);

не все те золото, що блищить – ما كل ما يامع ذهباً (розходження в порядку слів);

за деревами не бачити лісу – ألا ترى الحطب للأشجار (розбіжність у порядку слів).

До третьої групи належать ідіоми, які збігаються за всіма ознаками, окрім образності. Українською ми кажемо – піти давати хропака, тоді як арабським еквівалентом буде звичайне للذهاب الى السرير.

В українській мові є зворот – бути як на долоні, а в арабській мові в таких випадках прийнято казати – لينتشر أمام العيون ، ليكون كتابًا مفتوحًا.

Українською ми кажемо – старе, як світ, а от арабською ця ж думка передається за допомогою звороту – قديمة قدم التلال.

Іноді в якості ознаки, що відрізняє ідіоми, постає частотність вживання в мовленні того чи іншого ідіоматичного вислову, за умови порушення якої вживана фразеологія може надавати мовленню комуніканта незвичного або навіть старомодного характеру. Про це теж має постійно пам'ятати перекладач.

Слід мати на увазі, що словосполученням, так само, як і словам, притаманні багатозначність та омонімія, причому одне зі значень може бути ідіоматичним і один з омонімів – ідіомою. Наприклад, словосполучення لحرقت أصابعه має значення: опалити пальці та проколотися на чому-небудь, помилитися, схибити; لتكون ضيقة في الكتفين може мати пряме значення (мати вузькі плечі) та ідіоматичне значення (не розуміти гумору). لا تذكرها може означати: «Не нагадуй мені про це» і «Не треба подяки, будь ласка».

Ідіома لرمي الكتاب على означає «винести вирок про максимальний термін покарання». Але теоретично можливим є контекст, де це словосполучення може вживатися як змінне.

Ідіома може іноді відрізнятись від змінного словосполучення лише артиклем, який є в даному випадку формальною диференціюючою ознакою. Наприклад: للذهاب الى البحر – поїхати до моря, للذهاب الى البحر – стати моряком; لرسم خط – проводити лінію, لرسم خط – встановлювати межу дозволеного.

Хороше рецептивне знання ідіоматики необхідне і для того, щоб уміти відновити ідіоми, що зазнали авторської трансформації. До видозмін, в результаті яких підкреслюється асоціативне значення ідіом (яке майже не сприймається інакше), належать, зокрема, такі стилістичні прийоми:

Введення до ідіоматичного звороту нових компонентів, семантично співвіднесених із прямим значенням, тобто зі значенням вихідного змінного словосполучення. Наприклад, ідіоматичний вираз لوضع العربية أمام الحصان – робити все навпаки (дослівно – запрягати коня позаду гарби), зазнав видозмін наступного роду: دعونا لا نضع العربية بعيدا جدا أمام الحصان.

1. Ідіоматичні звороти – це яскраві словосполучення, які належать до якогось визначеного стилю та часто несуть в собі різноманітні національні особливості, і тому переклад ідіом – це дуже важкий процес (Гаращенко 2010, с. 176). Під час перекладу ідіом ми також маємо враховувати контекст, в якому вони вжиті.

Висновки до розділу 2

Для ідіом, як самостійної мовної одиниці, у сучасній арабській мові властиві такі диференційні ознаки: ідіоматичне значення; компонентний склад; граматичні категорії. Ідіоми в арабській мові становлять цілісну семантико-структурну систему, одиниці якої об'єднані за такими типологічними ознаками як семантична цілісність, відтворюваність у комунікативних процесах, розчленована (надслівна) будова.

В сучасній арабській мові було відзначено поширеність явища структурно-семантичної варіативності ідіом.

Під структурно-семантичною варіативністю ідіоматичних одиниць в арабській мові слід розуміти контекстуально детерміновану зміну семантики та структури ідіоматичної одиниці на основі модифікації її зовнішньої або внутрішньої форми, яке використовується мовцем для найбільш адекватної передачі його думки й реалізації певної комунікативної мети. До основних видів структурно-семантичних

трансформацій ідіоматичних одиниць в арабській мові належать: розширення компонентного складу ідіоматичної одиниці, скорочення компонентного складу ідіоматичної одиниці, субституція компонентів ідіоматичної одиниці, трансформації на основі певних граматичних процесів та контекстуальне переосмислення ідіоматичної одиниці.

ВИСНОВКИ

Ідіоматичний дискурс є самостійним типом дискурсу, що характеризується цілісністю, системністю внутрішніх зв'язків, прецедентністю, інтенціональністю. Сутнісна складова ідіоматичного дискурсу визначається базовим розумінням дискурсу як комунікативної ситуації у всій повноті її здійснення, а також детермінується складним комунікативним потенціалом його одиниць, що розглядаються в аспекті функціонування та врахування позамовних факторів, що впливають на вибір, відтворення, сприйняття та декодування. Конституенти ідіоматичного дискурсу мають набір інтегральних характеристик: приналежність до фольклору, дидактичність, узагальнена часова та адресна спрямованість, поліфункціональність, стійкість, експресивність.

Для ідіом характерні цілісність, метафоричність чи метонімічність, емотивність, образність, вмотивованість, дериваційність значення, нарізнооформленість, стійкість, ідіоматичність. Незважаючи на багато спільних рис із словом, словосполученням та реченням, ідіоматична одиниця є окремим мовним феноменом, якому притаманні емоційно-експресивна забарвленість, оцінка та стилістично-функціональний аспект.

Для ідіом, як самостійної мовної одиниці, у сучасній арабській мові властиві такі диференційні ознаки: ідіоматичне значення; компонентний склад; граматичні категорії. Ідіоми в арабській мові становлять цілісну семантико-структурну систему, одиниці якої об'єднані за такими типологічними ознаками як семантична цілісність, відтворюваність у комунікативних процесах, розчленована (надслівна) будова.

В сучасній арабській мові було відзначено поширеність явища структурно-семантичної варіативності ідіом.

Під структурно-семантичною варіативністю ідіоматичних одиниць в арабській мові слід розуміти контекстуально детерміновану зміну семантики та структури ідіоматичної одиниці на основі модифікації її зовнішньої або внутрішньої форми, яке використовується мовцем для найбільш адекватної передачі його думки й реалізації певної комунікативної мети. До основних видів структурно-семантичних

трансформацій ідіоматичних одиниць в арабській мові належать: розширення компонентного складу ідіоматичної одиниці, скорочення компонентного складу ідіоматичної одиниці, субституція компонентів ідіоматичної одиниці, трансформації на основі певних граматичних процесів та контекстуальне переосмислення ідіоматичної одиниці.

Виходячи з семантичних та стилістичних особливостей арабської мови, а також зв'язків зі словниковим складом мови, весь ідіоматичний матеріал арабської мови можна поділити на три групи:

1. Ідіоми лексико-фразеологічного типу.
2. Ідіоми власне фразеологічного типу, які у мовленні є лише стилістичними знаменниками лексичних одиниць.
3. Стійкі фразеологічні формули, фразеологічні штампи.

ملخص

بحث مكرس لدراسة الأمثال في اللغة العربية المعاصرة من وجهة نظر هياكلها الدلالية والوظيفية. تعتبر الأمثال عنصرًا هامًا في ثراء المفردات ، حيث لا تثري فقط الخطاب ولكنها تنقل سياقًا ثقافيًا خاصًا وخصائص تفكير الشعب. يتم مناقشة الخصائص الأساسية للتعبير الإداعية وهياكلها ودلالاتها في هذا البحث. يتم استكشاف مجموعة متنوعة من أنواع الأمثال ، بما في ذلك الأمثال التي تحتوي على صور للحيوانات ومصطلحات نباتية ومكونات جسدية.

كما يتم دراسة الدور الوظيفي للأمثال في الخطاب واستخدامها للتعبير عن مفاهيم وأساليب التواصل المحددة. يساعد هذا البحث على توسيع فهم واستخدام الأمثال في اللغة العربية المعاصرة ، ويثري المعرفة بخصوص خصوصيات الثقافة والعقلية العربية.

مادة البحث: تستند المنهجية البحثية على مصادر لغوية مثل القواميس والنحويات والدراسات المنفردة والمقالات المتعلقة باللغة العربية وتعبيرها الإداعية. توفر هذه المصادر الأساس النظري لتحليل الجوانب الهيكلية الدلالية والوظيفية للأمثال

لبحث الدراسات التي تحتوي على 29 صفحة من النص و 33 مرجعًا
الكلمات الرئيسية: الأمثال، الجوانب البنيوية والدلالية، الجوانب الوظيفية، الثراء اللغوي

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Величко С. І. Фразеологізми-прислів'я як конституенти функціонально-семантичного поля спонукання в сучасній німецькій мові : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.04 "Германські мови". К., 1996. 21 с.
- Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації. *Проблеми зіставної семантики*: збірник наукових статей. Вип. 10 / відп. ред. Корольова А. В. К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. Ч. 2. С. 72-76.
- Гаращенко О. Фразеологічні одиниці та проблеми їх класифікацій. *Наукові записки*: зб. наук. пр. Сер.: Філологічні науки. Кіровоград: Кіровоградський держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2010. Вип. 89(3). С. 176-180.
- Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : монографія. Київ : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 208 с.
- Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій : автореф. дис. ... к. філол. н. : 10.02.01 "Українська мова". К., 2002. 19 с.
- Кожуховська Л. Системні класифікації фразеологічних одиниць в україністиці. *Мовознавчі студії*. Випуск 2: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського) / упорядники : К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Єрмоленко, Л. Баранська. Дрогобич : Посвіт, 2010. С.192-198.
- Колоїз Ж. В. Українська пареміологія : (навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.). Кривий Ріг : ТО "Центр-Принт", 2012. 349 с.
- Кохан І. Н. Китайські етнічні паремії про характер, особистість та відношення до життя в дискурсі англомовних ЗМІ Китаю. *Балтійський гуманітарний журнал*. 2019. №4 (29). С. 264-268.
- Коцюба З. Г. Лінгвістичні аспекти дослідження прислів'їв і приказок. *Лінгвістичні студії*. 2012. № 24. С. 74–79.

Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: Лінгвокультурологічний аспект: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук : 10.02.01. Львів, 2007. 465 с.

Мараховська В. Г. Типи складнопідрядних речень з підрядними прикомпаративними : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Українська мова». Запоріжжя, 1998. 23 с.

Мілевська Т. О. Природа оцінки в мемуарному жанрі. *Матеріали XXX міжвишівськ. наук.-метод. конф. викладачів та аспірантів*. 2001. Вип. 13. С. 17-21.

Мойсієнко А. К. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті : теорія, практика, типологія*. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С.115-121.

Морараш Г. В. Фразеологічне багатство мови творів Євгенії Ярошинської. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Філологічні науки*. Випуск 28. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. С. 312-315

Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови : етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.

Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К., 2006. 716 с.

Семененко Н.М. Проблеми лінгвістичного статусу прислів'їв та приказок. *Лінгвістичні та методичні основи філологічної підготовки вчителя-мовника*. 2005. Т. 1. С. 201-208.

Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. Київ, 2002. 146 с.

Соловець Л. О. Робота над фразеологізмами як засіб формування культури спілкування молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2004. 22 с.

Тепляков І. М. Конфронтація фразеологізмів на рівні системи та функціонування. *Мовознавчі студії*. Випуск 2: Фразеологізм і слово у тексті і словнику (За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського) / упорядники : К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Єрмоленко, Л. Баранська. Дрогобич : Посвіт, 2010. С. 394-403.

Тепляков І. М. До проблеми розмежування системної і функціональної фразеології. *Проблеми слов'янства*. Львів. 1990. Вип.41. С. 54-61.

Тодорова Н. Ю. Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах : дис. ... канд.. філол. наук : 10.02.17. Львів, 2018. 244 с.

Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.

Українські прислів'я та приказки / упор. С. В. Мишанич і М. М. Пазяк. Київ : Вид-во худ. літ, 1984. 390 с

Хома Н. Ономастичний простір в українських фразеологізмах (прислів'ях, приказках). *Вісник Прикарпатського національного університету*. Філологія / М-во освіти і науки, молоді та спорту України / редкол.: В. Г. Матвіїшин та ін. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 29/31. С.411-413.

Христіанінова Р. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : монографія. Київ : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.

Шабат-Савка С. Комунікативно-інтенційний зміст преференційних висловлень в українських пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 28, Т. 4. С. 75-80.

Яковлева О. А. Паремійний фонд мови: культурна універсальність і національна специфічність. *Філологічні науки: питання теорії та практики*. 2014. № 11 (41). С. 212-216.

Dijk T. A. van. Discourse, context and cognition. URL: <http://www.discourse-in-society.org/teun.html>

Fairclough N. Critical discourse analysis in transdisciplinary research. URL:
<http://www.ling.lancs.ac.uk/staff/norman/norman.htm>

Fraser B. What are discourse markers? *Journal of pragmatics*. 1999. 31. P. 931-952.

Meinhof U. Discourse. *The Blackwell Dictionary of Twentieth Century Social Thought*. Oxford: Blackwell, 1993. P.161-162.

Nunan D. Discourse analysis. Introducing. London: Penguin Books. P.1-9.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Баранов Х.К. Арабсько-російський словник: бл. 42000 слів М. : Рос. мова, 1989.
928 с.